

MARTIN ŠRAJER / 23. 6. 2020

Svatba jako řemen

Mezi vrcholná díla české filmové satiry je považována mrazivá komedie Jiřího Krejčíka a Zdeňka Mahlera, ve které všichni, včetně ženy, která se stala obětí znásilnění, postupně v zájmu vlastního klidu přijmou iluzi, že je vše v pořádku, že se vlastně nic hrozného nestalo.

Na počátku byla historka z černé kroniky, která Zdeňka Mahlera inspirovala nejdřív k napsání novely, poté dvouaktové divadelní hry *Normálka*. Na jejím podkladu vznikl scénář, o jehož režii původně uvažoval Miloš Forman. Ten dal ale přednost *Láskám jedné plavovlásky*, shodou okolností rovněž příběhu mladé ženy zneužívané svým okolím. Mahlerova textu se namísto něj ujal spolehlivý Jiří Krejčík.

S *Láskami jedné plavovlásky* měl mít film společného nejen režiséra, ale také představitelku hlavní ženské role. Do role mladé, nezkušené, a proto snadno manipulovatelné Haničky byla obsazen nejdříve Hana Brejchová. Kvůli údajným neshodám s režisérem s pověstí cholerika ale po pár dnech natáčení došlo k její výměně. Role se zhostila Iva Janžurová, vybraná zprvu do role nevěsty.

V jedné z dobových reflexí si čtenáři mohli přečíst, že „prodavačka Hanička je původkyně řady nesnází, když se nechá v podnapilém stavu dopravit do lesa, kde se udá něco, co ona udá jako znásilnění“. Podle daného výkladu způsobí problémy žena, která se rozhodla nahlásit trestný čin. Film ovšem situaci prezentuje mnohem nejednoznačněji a vinu distribuuje mezi všechny zúčastněné.

Když si Hanička na začátku filmu kupuje jízdenku na vlak, začne na ni agresivně dotírat opilý řidič Lojza (Pavel Landovský). Kultivovanějším způsobem se jí snaží vlichotit tajemník (Jan Libíček), který ji zve do nádražní restaurace. Přestože si žena chce udržet čistou hlavu, tajemník jí do limonády přes její nesouhlas nalije dva panáky vodky a následně ji přesvědčí, aby namísto vlakem odjela jeho služebním automobilem.

Slíbený odvoz se nekoná, když tajemníkův kolega Haničku na základě krátké obhlídky zhodnotí slovy „je blbá“, nasedne zpátky do vozu a společně s tajemníkem odjíždí najít jinou kořist pro jejich noční povyražení. Je patrné, že aura dětské naivity protagonistku uchránila před nepříjemnou zkušeností. Alespoň prozatím. Tajemníka totiž mezitím vystřídal Lojza se svým neméně pochybným kumpánem Peckařem (Jan Schánilec), kteří rovněž hledají snadno dosažitelné rozptýlení.

Krátce poté, co notně opilá Hanička nasedne do auta s podobně podroušeným Lojzou, Peckařem a navíc ještě ženichem Vendou (Jiří Hrzán), následuje ostrý stříh. Ocitáme se na policejní služebně, kde žena vypovídá o tom, čeho se na ní měla trojice mužů předešlé noci dopustit. Od tohoto momentu film přesměrovává svůj kritický pohled na práci orgánů Veřejné bezpečnosti.

Mladý příslušník VB (Vladimír Pucholt) od začátku zpochybňuje ženina slova, přesvědčuje ji, že k ničemu nedošlo, a přisuzuje vinu za to, že byla znásilněna („Když jste cítila předtuchu, proč jste nezastavila?“). Ponížení Haničky, obtížně hledající slova pro traumatizující zkušenost, je dovršeno jejím vystrnaděním za dveře kvůli aktovce s tajnými dokumenty, kterou přinesla dvojice hudebníků („Občanko, počkejte za dveřma“). Vůči nim je policista stejně podezřívavý jako k mladé ženě.

Haniččině žádosti, aby byl takto ošemetný zločin přidělen někomu zkušenějšímu, je sice vyhověno, ovšem podpraporčík VB (Jan Vostrčil) projevuje vůči její situaci stejně málo citlivosti. Když mu na rovinu sdělí, že byla znásilněna, oponuje relativizujícím „Znásilněna? Že vy to tak klidně řeknete, jako byste si koupila deset deka bonbonů, to by mohla říct každá, teda každá druhá...“

Podobně jako jeho kolega, také starší příslušník se dopouští sekundární viktimizace, když vinu za zločin přisuzuje přeživší: „To jste přece musela vědět, kam to povede, sama ženská v autě v noci, tři chlapi...“ Série dokladů naprosté nekompetentnosti VB pokračuje otázkou, zda se žena dost bránila, a paternalistickým moralizováním, naznačujícím, že pokud sama není cudná, proč očekává, že se k ní budou počestně chovat druzí.

Dva ze tří agresorů jsou vzápětí zadrženi nikoliv přičiněním vyšetřovatelů, ale šťastnou náhodou. Z následné rekonstrukce, nalezených důkazních materiálů a výpovědí jednotlivých mužů vyplývá, že a) Haničku skutečně odvezli do lesa, kde b)

zneužili její bezbrannosti a opilosti (fakt, že došlo k pohlavnímu styku, Lojza nepopírá, pouze opakuje věty à la „Dyť ona chtěla sama“), a c) že se ona bránila a křičela.

Plán hodit obvinění na tajemníka a vyvinít tím ženicha Lojzovi s Peckařem nevyjde. Vede především k dalšímu znevažování trestného činu znásilnění replikami jako „Soudruhu, byl jste označen, že jste se aktivně podílel tady na soudružce“. Empatie s obětí v závěrečném aktu vyprávění nejsou schopni ani rodičové ženicha. Příznačná pro jejich zaujetí pouze sebou samými a svými problémy je matčina věta: „Jedna znásilněná a dvacet lidí nešťastných. To je spravedlnost?“

(Stejná postava, ztvárněna Stelou Zázvorkovou, se v jiné scéně snaží Haničku přimět k odvolání obvinění tvrzením, že násilí na duši, které takto zakouší ona i její manžel a syn, je horší než násilí na těle, jako kdyby jí, případně Zdeňku Mahlerovi, který jí tato slova vložil do úst, nedocházelo, že znásilnění stejně brutálně naruší tělesnou i duševní integritu jedince.)

Podobně neomaleně k postavě Ivy Janžurové ovšem nepřístupují pouze orgánové VB a muži, kteří ji měli znásilnit. Poté, co jim poslouží jako katalyzátor situací odkrývajících malost ostatních, také tvůrci filmu ženu odsunují do pozadí, aniž by jí poskytli příležitost vyjádřit se k něčemu jinému než ke znásilnění a umožnili nám její bližší pochopení. Poznáváme ji hlavně z pohledu ostatních, který ovšem není nijak rozporován.

Když muži na adresu Haničky pronášejí například „ony ty holky dneska takové jsou, oni něco chtějí, pak to nedostanou a teď se mstí“, je tato myšlenka naopak podpořena například historkou o „rajdě“, jež z pomsty obvinila jakéhosi garážmistra ze znásilnění, kterou Lojza spiklenecky vypráví podpraporčíkovi.

Samotná rekonstrukce znásilnění je pak pojata jako scéna z grotesky. Herci se na sebe ve stísněném prostoru automobilu mačkají v roztodivných polohách, napodobují kopulační pohyby a dělají legrační grimasy. Do toho hraje rozverná hudba Zdeňka Lišky. Zde již definitivně nejde pouze o obraz necitlivosti společnosti a vyšetřovacích orgánů, ale o necitlivost autorů filmu, kteří se takto připojují ke zlehčování znásilnění.

Ve své době odvážné rozhodnutí demonstrovat s humornou nadsázkou projevy národního egoismu, konformismu a přehnané úcty k tradičním autoritám zrovna prostřednictvím znásilnění (jehož existence se ve „vyspělé socialistické společnosti“ moc nepřipouštěla) vyznívá v dnešním kontextu přinejmenším rozporuplně. Zejména kvůli vyprávěcí perspektivě, přisuzující znásilnění stejně malou hloubku jako násilníkům. Nemáme důvod brát přeživší vážně, neboť je stejnou karikaturou jako ostatní.

Vidíme sice obrovské ponížení, které Hanička ze všech stran zakouší, a vnímáme děsivý tlak, který ji nakonec v zájmu ženicha a jeho rodiny přiměje své obvinění navzdory všem důkazům raději odvolat, dotyčná z filmu ovšem současně vychází jako osoba víceméně zodpovědná za to, co se jí přihodilo a co je nutno brát vážně zejména tehdy, způsobuje-li to problémy někomu jinému, ne kvůli jejím vlastním citům.

Namísto soucitu s ní se kvůli minimální prokreslenosti postavy v závěru v souladu s intencí autorů dostavuje hořkost nad obecnějšími poměry. Znásilnění přes svou závažnost nakonec není moc důležité. Stejně je tento trestný čin velkou částí české společnosti vnímán dodnes, mj. vinou kultury, která jej dost ostře a zřetelně neoznačuje za něco nepřijatelného, o čem není na místě žertovat, ale naopak jeho význam soustavně podceňuje.

Svatba jako řemen kulturu znevažující znásilnění, které Hanička nakonec rezignovaně ustoupí, zčásti kritizuje a zčásti ji přiživuje. S vědomím této ambivalence je dobré film sledovat. Tedy nejen jako skvěle obsazenou komedii o tom, jací jako Češi jsme, ale i jako artefakt s potenciálem ovlivnit, jak přemýšlíme o určitém problému a jakou váhu mu v reálném životě přisuzujeme.

Svatba jako řemen (Československo 1967), režie: Jiří Krejčík, scénář: Zdeněk Mahler, kamera: Josef Střecha, hudba: Zdeněk Liška, hrají: Iva Janžurová, Vladimír Pucholt, Jan Vostrčil, Jiří Hrzán, Stella Zázvorková, František Filipovský, Věra Walterová, Jan Schánilec, Jan Libíček, Pavel Landovský a další. Filmové studio Barrandov, 93 min.